

Významné dekoračné kamene historických pamiatok Slovenska

D. Pivko

Katedra geológie a paleontológie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského, pivko@fns.uniba.sk

V článku sú uverejnené predbežné výsledky výskumov dekoračných kameňov použiť-tých v historických pamiatkach od rímskej doby cez stredovek až po 19. storočie. Horniny boli skúmané na základe ich petrografie, minerálneho zloženia a mikrofácií v polarizačnom mikroskope. Niektoré boli podrobené analýze stabilných izotopov C a O a RTG difrakcii. Skúmané boli jemne opracované výrobky ako obkladové a dlažobné dosky, okenné rámy, schodišťové stupne, náhrobné dosky a tesané formy (portály, zábradlia, náhrobníky, oltáre, krby) a na hrubo opracované výrobky ako kvádre alebo dlažobné kocky. Doteraz nebol u nás uskutočnený systematický výskum v tejto oblasti. Čiastkové poznatky priniesla Čabalová, Holzer a Laho.

Najlepšie je preskúmaná oblasť jz. Slovenska, zvlášť okolie Bratislavy. Tu sa od rímskych čias ťažil na stavebné a dekoračné účely litavský vápenec bádenského veku, ktorý má najviac podobu karbonatického pieskovca až zlepenca. Pochádza z viacerých lomov na Devínskej Kobyle, v Hainburských, Litavských vrchoch a okolí. Z lokality pri Devíne sa kameň dopravoval do Devína (hrad, kostol) a do Bratislavy (hrad, radnica, Dóm sv. Martina). Na stavby v Gerulate i stredoveké kostoly v Bratislave sa hojne používal aj litavský vápenec z Hainburgu. Najmä v novovekej Bratislave a okolí sa často objavuje karbonatický pieskovec zo St. Margarethen, Bad Deutsch Altenburgu a menej Mannersdorfu. Už za Rimánov sa ťažili oolitické sarmatské vápence vo Wolfsthali. Nájdu sa na stavbách v okolí Bratislavy (i Gerulate). Sarmatské vápence z neznámej lokality sa pravdepodobne použili v 1. kostole na našom území v Nitre. V stredoveku sa sarmatské vápence ťažili pri Skalici pre blízke okolie. Príkladom ich použitia je aj baroková bazilika v Šaštíne. Na jz. Slovensku sa objavuje i sarmatský vápenec z okolia Budapešti.

V Trnave a okolí sa využíval vrchnokriedový karbonatický zlepenec z Dobrej Vody. V okolí Piešťan sa od stredoveku ťažil panónsky kremenný pieskovec, ktorý sa využíval aj v Ponitří (Klížske Hradište, Sádok, V. Uherce) a hojne v Nitre. Podobné klastiky sa našli vo veľkomoravskom dvorci v Ducovom. V Trenčíne sa ťažil miestny pieskovec veku egenburg. Na strednom Považí, Kysuciach, Orave, Liptove, Spiši a Šariši sa od stredoveku využívali flyšové pieskovce flyšového pásma a podtatranskej skupiny, napr. Bytča, Žilina, Lipt. Mikuláš, Levoča, Bardejov. Z neopracovaných flyšových pieskovcov je veľkomoravský kostol v Kopčanoch. Kráľický pieskovec a podobné pieskovce bázy podtatranskej skupiny sa používali v okolí Banskej Bystrice, na Spiši a inde.

Od obdobia stredoveku sa na strednom i východnom Slovensku ťažili na stavby tufy, lapilovce až brekcie z neovulkanitov. Príkladmi realizácie sú stredoveké kostoly v Hronskom Beňadiku, Kalinčiakove a v Košiciach, domy v Banskej Bystrici, Zvolenský a Bojnický zámok, pamiatky v Banskej Štiavnici, Šahách, Želiezovciach. Osobitne vyčleňujeme „obyčejný tuf“ – ignimbrit, ktorý našiel uplatnenie v Zlatých Moravciach, Topoľčiankach, Kostolčanoch pod Trábečom, Nitre, Sádku a Klížskom Hradišti. Oddávna sa využíval ryolit zo Žiarskej kotliny, na dekoračné účely od stredoveku (Hliník/Hronom, Banská Štiavnica a Želiezovce). V Banskej Štiavnici a okolí je na historických stavbách použitý miestny premenený andezit (Starý a Nový zámok, kostol v Iliji).

Sivý asi vrchnojursko-spodnokriedový vápenec z neznámej lokality na Slovensku bol použitý na barokové oltáre v Trenčíne, Prievidzi a Banskej Bystrici. Na náhrobníky sa najčastejšie používali najmä jurské červené hľuznaté vápence. Zo začiatku dodávali z pohoria Gerece (napr. v Trnave, Brati-

slave a Nitre). Počas okupácie južného Uhorska Turkami sa hľadali iné zdroje. Na Spiši sa využíval červený hľuznatý vápenec z bradlového pásma pri Starej Ľubovni, na j. Slovensku i triasový „brezovský mramor“. Na z. Slovensko sa dovážal červený hľuznatý vápenec z Adnetu pri Salzburgu. Adnet Lienbacher je červenohnedý a Adnet Schnöll obsahuje sivé časti. Od Adnetu je i jurský červenobiely karbonatický zlepenec Adnet Scheck a rétsky korálový vápenec Adnet Tropf a Urbano. Z oblasti Salzburgu pochádza aj „untersberský mramor“, ktorý je vrchnokriedovým karbonatickým pieskovcom, a pestrofarebná jurská karbonátová brekcia Schwarzensee. Spomínané „mramory“ od Salzburgu sa dajú vidieť v kostoloch v Bratislave, Trnave, Nitre a Šaštíne. Po Dunaji sa dopravoval aj vrchnojurský solno-fenský vápenec z Bavorska. V mnohých kostoloch, kaštieľoch a palácoch z. Slovenska sú z neho dlažby. Tesali sa z neho aj reliéfy.

Travertín z úpätia pohoria Gerece sa využíval už od Rimanov v oblasti Podunajskej nížiny (rímsky tábor v Iži, pamiatky v Komárne, kostol v Bini).

Spišský travertín z okolia Spišského Podhradia sa ťažil v stredoveku pre stavbu Spišského hradu a kostolov v okolí.

Biely kararský mramor sa u nás objavuje v 18. stor. v kaplnke Dómu sv. Martina v Bratislave. Neskôr je použitý na sochy a oltáre v rôznych častiach krajiny.

V období stredoveku sa u nás ťažili najmä mäkké pórovité kamene ako pieskovce a tufy, ktoré sa dali ľahko opracovať na kvádre, architektonické články a plastiky. Koncom gotiky, v renesancii a v baroku sa tesali náhrobné kamene najčastejšie z kompaktných červených hľuznatých vápencov. V baroku sa zvýšila farebná škála vápencov a vápencových brekcií na leštené výrobky v interiéroch. Na to sa používali rôzne najmä importované vápence. Mäkkšie opracovateľné pieskovce a tufy sa upotrebili v exteriéroch.

Podakovanie:

Článok vznikol s podporou grantov APVV 0280-07 a APVV-0465-06.

dekoračný kameň \ storočie	1. - 4.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
tufy – stredo- a východoslovenské neovulkanity					x	?	x	x	x	x	x	x
obyčejný tuf pri Zlatých Moravciach				?	x	x	x	?	?	?	x	x
ryolit – Žiarska kotlina						x					x	x
premenený andezit – Banská Štiavnica						x	x	?	x			
kráľický pieskovec a podobné pieskovce								x		x		?
flyš. pieskovce – flyš. pásmo a podtatran. skup.		x				x	x	x	x	x	x	x
piešťanský pieskovec a podobné pieskovce		?	?	?	x	x	x	x	x	x	x	x
brezovský mramor – Sil. Brezová – trias. váp.							?	?	?	?	?	?
adnetský mramor – Tropf, Urbano – trias. váp.											x	x
adnetský mramor – Lienbacher – jurský váp.									x	x	x	
adnetský mramor – Schnöll – jurský váp.									x	x	x	
adnetský mramor – Rotscheck – jurský váp.									x	x	?	x
gerečský mramor – jurský vápenec							x	x	x		x	x
červený hľuznatý vápenec – Pieniny									x	x		
mramor Schwarzensee – pri Salzburgu – jur.br.										x	x	
solnhofenský vápenec – jurský vápenec									x	x	x	x
sivý vápenec – ?titón – neokóm										?	x	
untersberský mramor – pri Salzburgu										x	x	x
dobrovodský kameň – kriedový karb. zlepenec							x	x	?	x	x	x
litavský vápenec – Devín	x				?	x	x	x	x	x	x	?
litavský vápenec – Hainburg							x	x				
litavský vápenec – Bad Deutsch Altenburg	?						?	?	?	x	x	x
litavský vápenec – Mannersdorf								?	x			x
litavský vápenec – St. Margarethen	x									?	?	x
sarmat. vápence – z. Slovensko, Rak., Maď.	x	x					?	?			x	x
spišský travertín						x		?	?			x
maďarský travertín	x			x		x			x	x		x
kararský mramor – Taliansko											x	x

Obr. 1: Použitie dekoračných kameňov na Slovensku (kurzívou sú zvýraznené slovenské lokality)